چەمکی مێژوو لای مارکس

عەزیز لغمیش
لە عەرەبییەوە: ڕەووف بێگەرد

لێکۆڵینەوە لە چەمکی مێژوو لای کارل مارکس، بیرێکی فەلسەفیانەی نوێ بۆ مێژوو دێنێتە ئاراوە، کە لە بەر ڕوناکیی میتۆدێکی زانستی لەسەر بنەمای دیاری کردنی هۆکارە فەلسەفی و ئەپستمۆلۆژیەکانی مێژوو بنیات نرابێت. ئەمەیش لە واقیعی ئینسانی و دینامیکیەتێکەوە سەرچاوە دەگرێت کە بەزەمەندا گوزەری کردبێت لە چوارچێوەی هەماهەنگی کردنی دەروونی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووریەوە. مارکس فەلسەفە مێژووییەکەی لەو فەلسەفانەوە فۆرمەلە کردوە کە پێش خۆی بەرهەم هاتوون، یان هاوسەردەمی بوون. بە تایبەتی کە مارکس لە ژێر کاریگەریەکی زۆری فەلسەفەی مێژووی هیگڵدا بووە. ئەو هەر لەو فەلسەفەیەوە بنەمای فەلسەفە ماتەریالیزمە مێژووییەکەی خۆی وەرگرتووە. ئەم کاریگەریە بە ئاشکرا لە فەلسەفەی مارکسدا دەردەکەوێت سەرەڕای هەندێک جیاوازیی میتۆدی و مەعریفی.

ئێمە کاتێک باس لەوە دەکەین کە مارکس بایەخی بە مێژووی مرۆڤ داوە، مانای وایە ئەو بایەخی بە مێژووی روداوەکانی ڕابوردوو داوە. بەڵکو ڕووداوەکان دەخاتە نێو کۆنسێپتێکی فەلسەفی شیکاریی رەخنەییەوە کە واقیعە مێژووییەکەی دەبەستێتەوە بە ڕەوتە تیورییە کارلێکیەکەوە لە چوارچێوەی ئەو پەیوەندیە دیالەکتیکیەی لە نێوان بەرهەمی ماتەریانەی مرۆڤ و ئەو ململانێ کردنەدایە کە لەگەڵ هەمان بەرهەمدایە. دیدگای مارکس بۆ مێژوو

وەک پەرچەکردارێکی ڕاستەوخۆیە بۆ ئەو قۆناغە مێژووییەی خۆی تیا ژیاوەو ئەو کاریگەریانەی شارستانیەتی خۆراوا هەیبوە (وەک ململانێی نێوان زانست و مەسیحیەت، بەتایبەتی لە چاخەکانی ناوەڕاستداو، ئەو حوکمە تیوکراتیە ستەمکارانەیەی بەرهەمی هێنابوو، پاشان سەردەمی ڕێنیسانس و سەرهەڵدانی دۆزینەوە تازەکان لە بواری زانستی و تەکنیکیدا، پێشکەوتنی پیشەسازی، کۆڵۆنیالیزم و بڵاوبوونەوەی کلتووری خۆراوایی بە ناوی گەردوونگەرایی شارستانیەتی خۆراواوە...)

وەک ئەنجام لە دیدی مارکسەوە، دیالەکتیکی مێژوویی، لەڕێی ململانێی چینایەتیەوە دەوڵەتی سەرمایەداری دەگۆڕێت بۆ کۆمەڵگایەکی کۆمۆنیستی، کۆمەڵگایەک لەسەر دادپەروەری و ئازادی بنیات نرابێت. لێرەوەیە دەبینین ئەو فەلسەفە مێژوییەی مارکس بەرهەمی هێناوە، مانای مێژوو لە پەیوەندیی نێوان مرۆڤ لەگەڵ مرۆڤ و پەیوەندی مرۆڤ لەگەڵ سروشتدا دیاری دەکات.

ئەوەی جێگای سەرنجدانە، مێژوو لای مارکس تەلیسمێکە فەیلەسووف تووشی دۆشدامان دەکات و، چارەسەرکردنیشی بەشێوەیەکی هەڕەمەکیانە ئەستەمە. بەڵام ئەو لەناو بەرنامە گشتیەکەیدا مانایەک بە مێژوو دەبەخشێت کە کۆمۆنیزمە. بەلای مارکسەوە کۆمۆنیزم تاقە چارەسەری ئەو تەلیسمە مێژووییەیە. مارکس دەڵێت کۆمۆنیزمی ڕاستەقینە بریتیە لە تەلیسمی چارەسەرکردنی مێژوو، هەر ئەویش دەزانێت چۆن چارەسەر دەکرێت. مانای وایە کۆمۆنیزم، بە بەرنامە فەلسەفی و تیورە زانستیەکانی و، ئەو چارەسەرە ئایدیالیانەی لە خۆی دەگرێت، تاقە چارەسەری ئەو تەلیسمەی مێژووە. ئێمە لێرەدا ئەو پرسیارە دەکەین کە ئەو تەلیسمەی مێژوو لە کوێی تێڕوانینی مارکسدایە؟

لەبەرئەوەی مێژوو ڕووداوەکانی رابووردوون کە زەمان رووپۆشی کردوون و، ئەنجامگەلێکن هەندێکیان مایەی تێگەیشتنن و مەحاڵیشە درکی هەمووی بکرێت، بۆیە دید و لێکدانەوەی زۆر هەڵدەگرێت. لەلایەکی دیەوە، لەبەرئەوەی مێژوو لە قۆناغی تێپەڕاندندا بوەو، لە دیدی مرۆڤەوە بوەتە شتێکی نامۆ و بێ مانا، کەواتە ئەمان لەڕێی چەمک گەلێکی هەڵەوە هەوڵی دۆزینەوەی مانایان بۆ داوە، ئەمەیش بوە بە شوێنی ئەو تەلیسم و نارۆشنیەی کە چەمکی مێژووی پێ بارگاوی کراوە.

مارکسیزم و مێژوو:

گرنگترین تایبەتمەندیی چەمکی مێژوو لای کارل مارکس، ئەوەیە کە ئەم چەمکە لەسەر ململانێی چینایەتی نێوان کارگەر و خاوەن کەرەسە بەرهەمهێنەکان دامەزراوە. هەروەها گەشەی مێژوو ملکەچی حەتمیەتی ململانێیە لە پێناوی مانەوەدا. لێرەوە مارکس پێی وابوو مێژوو بریتییە لە ململانێی چینەکان. بەو مانایەی مێژوو لای مارکس لە ڕێگای شۆڕشی پرولیتاریاوە بەدی دێت، هەروەها لە ڕێی زاڵ بوونی مرۆڤ بەسەر سروشتا لە پێناوی خزمەت کردنی خودی مرۆڤدا.

مارکس بڕوای وایە مێژوو کاتێک بەدی دێت و دەگاتە کۆتایی خۆی کە چینایەتی نامێنێت و ئەو دادە کۆمەڵایەتیە دەستەبەر بووبێت کە مارکس وێنەی ئەمیشی لە ڕێبازی کۆمۆنیستیدا کێشاوە، بەمەیش جەخت لەسەر تیوریای کۆتایی مێژوو دەکاتەوە کە ئەویش کۆتایی بیری سەرمایەداریە.

مارکس مێژوو بە پرولیتاریەوە گرێ دەدات و بەمەیش تیوریایەک دێنێتە ئاراوە کە مرۆڤ مێژوو

دروست دەکات و ڕۆڵیشی هەیە لە فۆرمەلەکردنی لایەنە دەروونی و ڕۆحی و مادیەکانیدا. ئەمە پوختەی وتەزایەکیەتی کە دەڵێت: «مرۆڤ بێ ئەوەی بەخۆی بزانێت دروستکەری مێژووە» بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا کە مارکس جەخت لەسەر ڕۆڵی مرۆڤ دەکات لە مێژوودا، ئەوەیشی لەبەرچاوە کە هوشیاریی چینایەتیە پرولیتاریا هەڵدەنێت بۆ گۆڕینی مێژوو. ئەم دەست داگرتنەی مارکس لەسەر توانای مرۆڤ لە گۆڕینی مێژوودا، ڕووبەڕووی گەلێک ڕەخنەی کردۆتەوە، چونکە لە ڕوانگەی ئەو ڕەخنەگرانەوە. ناتوانیت بڵێیت مرۆڤ ئازاد و بەرپرسیارەو هۆکاری گۆڕینی مێژوە. لەسەر ئەم بنەمایە، بەتایبەتی لە سەدەی هەژدەدا، مانای مێژوو لە فەلسەفەی خۆراوادا پێگەیەکی گەشبینانەی لەخۆ گرت: مرۆڤایەتی بەناوی مێژوەوە خەبات بۆ دوو ئامانج دەکات: ئازادی و بەرهەم هێنانی زۆر. ئەم دیدە بە ناوی مەعریفەی زانستی و فەلسەفی مێژوەوە پاڵپشتی لێکرا (ئۆگوست کونت و مارکس و کەسانی دی).

بۆ نموونە مارکس وێنای کۆمەڵگایەک دەکات کە چینایەتی تیا نەبێت. بەو مانایە کە جیاوازی لە نێوان کرێکار و خاوەن کاردا نەمێنێت. پاشان بەپێی ئەم بیرۆکە پێشینەیە دیدە فەلسەفیەکەی بۆ مێژوو تیوریزە کردو، بزاوتی مێژووی بەپێی ئەم قۆناغانە پۆلبەند کرد: کۆمۆنەی سەرەتایی، کۆیلایەتی، دەرەبەگایەتی، سەرمایەداری، سوشیالیستی. هەروەهایش بە نیسبەت «ئۆگۆست کۆنت»ەوە کە لە چوارچێوەی بیرۆکەی پێشینەوە تەماشای ڕەوتی مێژووی کرد کە بریتییە لە «باڵادەستیی بیری پۆزەتیڤیستی» لای کۆنتیش بزاوتی مێژوو هەر لەوێوە دەست پێ دەکات. بۆیە دەتوانین بڵێین یاسای ئەو سێ قۆناغەی «ئۆ. کۆنت» فۆرمەلەی کردبوو، مێژوو بە ئاراستەیەکی دیاریکراو ناچار دەکات کە نابێت لێی لابدات.

مارکس لەسەر هەمان ڕێبازی هیگڵ وای دەبینێت کە مێژووی مرۆڤایەتی، وەک یەک مێژوو، نەتەوەو شارستانیەکان تیا بەشداری دەکەن.

ئەم مێژووە چەند شێوازێکی دابەش کردنی کار لەخۆ دەگرێت، مەبەست لەم شێوازە گشتیە وتنی ئەمانەیە:

- بڕوایان وایە کە مێژووی مرۆڤایەتی بەردەوام لە هەڵکشاندایە.
- ئەم بەرەو پێش چوونە پرۆسەیەکی جیهانی سەرتاپاگیرە.
- شێوازی بەرهەمی سەرمایەداری بەری بەرەو پێش چوونی قۆناغەکانی ڕابردووە.

مارکس لە دیدە مێژووییەکەیدا شتێک لە سیمای فەلسەفەی هیگڵی هەیە، بەتایبەتی ئایدیای ئامانجداریەتی لە مێژوودا. وەک ئەوەی مێژوو خود هوشیاریی بەخۆی هەبێت.

لەبارەی ئەو پێنج قۆناغەوە کە بەرودوای یەکترن، زۆر ڕەخنە لە مارکسیەکان گیراوەو بە قەفەزێکی ئاسنین ناودێر کراوە، چونکە زۆر باسکار ڕایان وایە شێوازی کۆیلایەتی کە لە یونان و ڕۆمادا سەریان هەڵدا، لە وڵاتانی تردا پێنەگەیشتن. شێوازی بەرهەم هێنانی دەرەبەگایەتیش نە لە یۆنان و نە لە ڕۆمادا سەریان هەڵنەدا، بەڵکو لە ناوچە جەرمەنیەکاندا بەدی هاتن (ئەڵمانیای کۆن، فەرەنسا، دوورگەکانی بەریتانیا) سیستمی سەرمایەداری لە بەریتانیادا سەری هەڵدا نەک لە یۆنان.

ئەم شێوازە جۆراو جۆرانەی بەرهەم هێنان (کە لە ڕاستیدا شێوازی کار دابەش کردنن) چ

پەیوەندیەکی هۆکارانە لە نێوان سەرهەڵدانی کۆیلایەتی و دەرەبەگایەتیدا و، پاشان سەرمایەداری لە یونان و رۆمای کۆندا دانانێت. بۆ نموونە هەندێک ناوەندی شارستانی هەیە کۆیلایەتی بەخۆوە نەدیوە، هەشیانە نازانێت دەرەبەگایەتی چیە، هەیشیانە تا ئێستا لە قۆناغی کۆمونەی سەرەتاییدایە (خێڵە رەسەنەکانی ئوستراليا بەر لە شاڵاوی داگیرکردنیان لەلایەن ئەوروپاییەکانەوە).

دیدی فەلسەفیانەی مارکس بۆ مێژوو جەختە لەسەر بیرۆکەی پێشکەوتن و ناکۆکی. هەروەها جەخت لەسەر خەسڵەتی ماتەریالیانەی بەرەو پێش چوون دەکاتەوە کە پێشتر لێکۆڵینەوە لەسەر ئەم دیدە نەکراوە.

هەر لەبارەی ئەم بابەتەوە کە پەیوەندیی بە چەمکی بەرەو پێش چوون و شێوازی مەتریالانەی ئەو بەرەو پێش چوونەوە هەیە. مارکس جەختی لەسەر ئەوە کردۆتەوە کە شێوازی بەرهەم هێنانی سەرمایەداری مێژوو کردەو ئەزەلی نیە. مارکس سوورە لەسەر ئەو رەگەزە جیاوازانەی لەگەڵ پێش خۆیدا هەیەتی. بێگومان گۆڕان و بەرەو پێش چوونەکانی مێژوو چەند شێوازێک لە خۆ دەگرن:

-پێشکەوتنی قۆناغ بە قۆناغ Evolution

-پێشکەوتنی یەکجارەکیی Rupture

-پێشکەوتنی ستوونی (کە بە تاقە ئاراستەیەکدا بەرز دەبێتەوە lineol)

-پێشکەوتنی بازنەیی (پاشەکشە و بەرەو پێش چوون cyclical)

لە مێژوودا دیاردەگەلێک هەن پێشکەوتنیان قۆناغ بە قۆناغە، هەیانە ستوونیە، سێیەم پێشکەوتنێکی بازنەییە، چوارەم پێشکەوتنی یەکجارەکیە و... هتد. بۆ نمونە لای مارکس کۆمۆنیزم وردە وردە بەرەو پێش دەچێت و هێدی هێدی سەرمایەداریی لەناو دەبات، ئەمەیان پێشکەوتنێکی قۆناغ بە قۆناغە. بەڵام پێشکەوتنی یەکجارەکیی ئەوەیە کە لە مێژوودا کتوپڕ روودەدات، جا بەهۆی جەنگەوە بێت یان کارەسات و شتی لەم بابەتانە.

لەسەر بنەماکانی پێشەوە، لەوە دەگەین کە مارکس تیوریە مێژووییەکەی لەسەر بنەمای ماتەری بنیات ناوە، هەوڵیداوە لەم بینا فەلسەفیەدا بۆ مێژوو، گۆڕانە مێژووییەکە گرێ بداتەوە بە گۆڕانی ئابووری کۆمەڵگاوە، ئەو لەرێی ئەم گرێدانەوە شرۆڤەی مێژووی کردووە، لەسەر بنەمای کۆنترۆڵ کردنی ئامرازەکانی وەبەرهێنان، ئەمەیش رێگا بۆ ئەوە خۆش دەکات کە چینێکی کۆمەڵایەتی دیاریکراو ئایدۆلۆژیا و دەستەڵاتی کۆمەڵایەتی خۆی بسەپێنێت. بەرئەنجامی ئەم ململانێ بەردەوامەیش سەرکەوتنی پرۆلیتاریایە کە لای مارکس بە ماتەریالیزمی مێژوویی ناودێر دەکرێت.

سەرچاوە:

Alwatan voice

دنيا الراى ٢٠٠٦/٥/١٢